

“Ankara’nın Kılıkları: Boydanboya bir karşıkoyma,” *Sanki Viran Ankara.*

Funda Şenol Cantek (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, 149-.

149

terziler geldiler.
kırılmış büyük şeylere benzeyen şeylerle
daha çok koyu renklere ve daha çok ilişkilere
bir kenti korkutan ve utandıran şeylerle.
kumaşlar bulundu ve uyuyan kediler okşandı.
sonra sonsuz çalgısı sevinçsizliğin.
çay içmeye gidenler vardı akşamüstü, parklara gidenler de
duruma uymak kısaltıyordu günlerini artamayan eksilmeyen bir hüznle...
yorgun ve solgundular, kumaşları buldular, kenti doldurdular
o çelenk on bin yıllıktı, taşıyıp getirdiler
ölülerini gömmüşlerdi, kalabalıktılar, tozlarını silkemediler
bütün caddeler boşaldı, herkes yol verdi,

”tanrıtanır kadınlar ve cumhuriyetçiler
piyangocular, çiçek satın alanlar,
balıkçılar ağlarını, paraketenlerini, ırplalarını, oltalarını
zokalarını, çevirmelerini ve kelepçelerini topladılar.
sigaralarını yere atıp söndürdüler sigara içenler.”

bir şey vardı ısınmaz kalın kumaşların altında, kesip biçtiler
patron çıkardılar, karşılaştırdılar,
Turgut Uyar (1994)¹

Ankara şehrinin fiziksel görünümündeki “ani” değişim şehri yeniye ve modern kurmanın,
eskiden kopmanın ve unutmamanın mekanı haline getirmiştir. Kadınların kı

150

lık kıyafetler yoluyla geçmişten koparken modernliği üretir hale gelmeleri de şehrin fiziksel
görünümündeki değişim kadar fikir vericidir. Bu kılık kıyafetleri giyen ve üreten kadınların
varlıklarının ne kadar belirlenmiş ve nereye kadar belirleyici olduğuyorsa, halâ cevaplanmamış
bir sorudur. Kılık kıyafet alanında, yapısal değişimlerin çoğunlukla yazısız kurallar
çerçevesinde belirlenmiş olması ise, değişimlerin içinde yer alan özneler olarak kadınların bir
yandan geniş bir hareket alanına sahip olmalarına, öte yandansa, unutulmalarına sebep

¹ Esra Sarioğlu’na teşekkürler...

olmuştur. En basitinden, Ankara, Cumhuriyet'in ilk yıllarında "kadınsız bir şehir" olarak anılır (Aydın, 2005, s.495). Burada, iki kız kardeşin hikayesiyle çerçevelenmiş olarak, bu kurallar ve türedikleri ideolojik yapılar ortaya konuluyor. Böylece, onları hayata geçiren şehirli kadınları ve etki alanlarını tartışmak mümkün oluyor.

İki kız kardeşin hikayesi şöyle: Saliha 1930'da on iki yaşındaydı. Ankara'nın başkent olmasıyla bağları bahçeleri değer kazanan muhafazakar bir babanın ve onun tartışmasız otoritesine rağmen ailede sözü geçen bir ananın en büyük kızıydı. Daha çok da annesinin kızıydı. İlkokulu bitirdiğinde ince, siyah, bir metrelik kumaşı ortadan ikiye kesmiş, aynı annesi gibi çenesinin altından bağlamıştı. Devrim yıllarından ve politikalarından pek hazzetmese de başkent oluşun tartışılmaz getirilerini göz ardı etmemiş olan banka müdürü babasının muhalefetine rağmen Kız Enstitüsüne gitmesine karar verilmiş, kendisinden sonra bu okula devam edecek dört yaş küçük kız kardeşi Feride gibi kendisi de mezun olamadan bu okuldan alınmıştı.

Enstitüden ayrılmak zorunda kalsalar da, Osmanlı İmparatorluğu'na doğmuş bu iki kız kardeş enstitü yıllarını unutmadılar. Zaten unutmaları pek de mümkün değildi, çünkü Kız Enstitüleri'nin temsil ettiği eğitim politikası ile amaçlanan eski anıların yeni ve köklü bir anlayışla yer de-

151

ğiştirmesiydi: Bir yandan daha önce yeterli yaygın eğitimden mahrum kalmış bir milletin değiştiğinin ispatı olarak çok sayıda kız çocuğu eğitilecek, ama öte yandan, ve çok daha önemlisi, bu kızlar hayat boyu çevrelerini eğitecek, onlara yeni kıyafetler dikecek, nihayetinde yeni bir Cumhuriyeti sıfırdan inşa edecek bireyler olarak yetiştirilecekti. Zaten bu kurumu son yüzyılında kızların eğitimine gittikçe artan bir ağırlık veren Osmanlı imparatorluğu kurumlarından esas ayırt eden de bu özelliğiydi. Kadınların kadınlar tarafından

eğitildiği eviçi eğitim biçimlerini dönüştürmeyi amaçlayan ve 1850 senesinde kurulan Kız Rüştüleriyle pekişen kızların eğitimi projesi, Osmanlı imparatorluğunda modern devletin gerektirdiği baba-kız bağını kısmen kurmuş olsa da, bu bağ ancak Cumhuriyet kurumlarıyla perçinlenecekti.²

Feride, Saliha'nın aksine, babasının kızıydı. Hatta bir bakıma, ve bir yaşı kadar, bir nevi oğluydu. Kendisini gelin olduktan üç gün sonra baba evine geri göndereceklerini söyleyip duran Saliha'nın uyarılarına rağmen, ablası evlenene kadar ağaçlardan inmemiş, sokaktan eve girmemiş ve kesinlikle örtünmeyi reddetmişti. Bu taleplerini kabul ettirebilmesini babasını iyi tanınmasına ve onunla olan, "ağzından girip burnundan çıkmak" diye tarif ettiği muhabbetine borçluydu. Bu muhabbet, ablasının kendisini beğenmemesinin, her ikisinin de enstitü yıllarında gayet güzel öğrendikleri dikişlerine burun kıvrıp yemeklerini eleştirmesinin tesellisiydi. Aslında teselli de gerekmezdi Feride'ye. Enstitü öğrencilikleri karşılaştırıldığında işin pratiğini ilk çözen Saliha idiyse de, yazılı olmayan kuralları ilk uygulayan Feride olmuştu.

Örtünmemesi ve böylece ilkokuldan mezun olur olmaz

152

bir bakıma kadınlık kisvesi giymeyi reddetmesi bu kuralların en güzel ifadesiydi. Cinsiyetinden arındırılmış genç kızları Cumhuriyetin kurucu öğelerinden birisi olarak yaratmak yeni ulus-devletler arasında yaygın bir stratejiydi.³ Saliha ancak boyuna posuna vurulan ve kendisini babasından isteyen tasavvuf ehli uzak bir akrabasının örtünmemesi talebi üzerine başını açacak ve kendisiyleken sahura kalkıp, evden işe gitmek üzere çıkar çıkmaz sigarasını yakan eşine içerleyecekti. Saliha'nın kayınbiraderiyle evlenen Feride ise, yine

² Bu baba kız-ilişkinin bir yorumu için bakınız (Berktaş, 1998).

³ Bu konudaki istisnalar milliyetçiliğin sömürgeci devletlerin milliyetçiliğinin tamamen karşısında kurulduğu, Hindistan gibi devletlerde tecrübe edilmişti. Hintli ev-kadını tipolojisi için bakınız (Chakrabarty, 1997).

Saliha'nın önceki zanlarının aksine, eşiyle çok iyi anlaşacak, ömür boyu eşinin görevi nedeniyle gittikleri yerlerde, aynen enstitü yıllarında öğrendiği gibi “yoktan var etmesini” bilecekti.

Bütün farklarına rağmen akıbetleri o kadar benzerdi ki: İkisi de enstitüden alınmış, ve kendileri gibi kardeş olan erkeklerle evlenmiş, hayatlarını yoktan var ederek, yeni nesilleri hakkıyla yetiştirmeyi görev bilerek geçirmişlerdi. Peki onları o kadar da farklı olmalarına rağmen bünyesine dahil eden, bitiremeseler de sevdikleri ve ayrıldıktan sonra dahi prensipleri ışığında yaşadıkları enstitünün 1930 senesinde özellikle Ankara'nın yerli halkını etkileyen dönüştürücülüğü nereden kaynaklanmaktaydı? Belki daha da önemli soru şuydu: Bu kızların kendileri neleri dönüştürmüş, var etmiş, mümkün kılmışlardı?

İlerleyen bölümlerde, öncelikle, bizi 1930 tarihine getiren dönemde, İstanbul'da kadınların kılıklarındaki dönüşüm ve bu dönüşümün devletle ilginç bir baskı-direnış diyalektiği sergilemesi anlatılıyor. İstanbul'dan Ankara'ya kayan dönüştürücü merkezi anlamak babında ise iki Ankara üzerinden belirlenmişlik-faillik sorusuna cevap aranı-

153

yor: 1925-1930 yıllarında yeni eğitim politikalarının başkenti Ankara ve 1930-1935 yıllarında bu politikaların da beslediği şekliyle bulvarında köylü kıyafetlerine yer olmayan Ankara. Düz ve doğrusal yapıya sahip başkent, şehircilik ve mimari ile olduğu kadar kılık kıyafet rejimi ile de yaratılmak istenilen toplumu (ve bu toplumun yeniden üretimini sağlayacak bireyleri) üretip biçimleyerek bir araya getirebilecekti. Dahası, yeni kurulan Cumhuriyetin belki de diğer tüm kentlerine model teşkil edebilecek, onların prototipi olabilecek; merkezî, baskın hatta aşkın bir yapıya sahipti.

Kadınların Kılık Kıyafetlerinin Dönüşümü

On sekizinci ve On dokuzuncu yüzyıllarda kadınların kılık kıyafetleri konusunda Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan düzenlemeleri anlamak, kadınların devletin gözünde önce görmezden gelinen değişimlerinin sonradan kabul edildiğini fark etmemizi sağlar. Her ne kadar devlet belgelerinin bu konudaki merkeziliği görüş açımızı daraltsa da, tam da devletin gözünde kadınları ve buradan devletin kendisini konumlandıran bir tarihçe, daha sonra tamamen devlet kurumlarınca biçimleniyor görünecek olan Saliha ile Feride'nin hikayesinin, aynı zamanda kendi seçimleri, anne-babalarının seçimleri ve hatta, göreceğimiz ki, çocuklarının seçimleriyle biçimlenmiş bir hikaye olduğunu anlayabilmemiz için gereklidir.

Her ne kadar Osmanlı devleti, kadınlara yönelik, Kız Enstitülerinin tersyüz edeceği bir olumlu-kayıtsızlık sergilemiş olsa da, kadınların kılığı ve kıyafeti Osmanlı imparatorluğu tarihinde de önemli bir mesele olmuş, kadınlarla ilişkili kontrol mekanizmalarının çetrefilli tarihini önemli ölçüde biçimlendirmişti. İslam kozmogonisinde erkeklerinin av-

154

ret'i, yani mahremi olarak görülen kadınların devletçe düzenlenmeleri özel alana girmek sayılacağından, kadınlarla ilgili düzenlenmeler ikincil önemde kalmıştı (Devellioğlu, 1986). Ancak Onsekizinci yüzyılın sonunda, ihtisab müessesesinin devlet tarafından daha doğrudan bir şekilde içerilmesine bağlanan süreçte,⁴ devletin kadınların kılık kıyafetiyle ilgili yayınladığı fermanlarda İstanbullu kadınlara doğrudan hitap eden bir tarz yerleşmeye başladı.

Yeni düzenlemelerin hedefi olan İstanbullu kadınlar belli bir sınıfa aitti: Avrupai giyinmeye başlamış yeni zenginler. Statü, meslek, cinsiyet, cibilliyet belirten giysiler, yeni sınıfların ortaya çıkmasıyla doğal olarak karışmıştı. 1829 Kıyafet Kanunu'yla farklı

⁴ Bu müessese 1850 itibariyle sona erecekti (Ergin, 1995, s.346; Kazıcı, 1983, s.188-189).

milletlerin ve sosyal sınıfların birbirlerinden ayırt edilebilmesini sağlayan kısıtlamaların kaldırılmasıyla, yeni ortaya çıkan zenginler bu zenginliklerini sergileme fırsatı bulmuşlardı. Bu yeni zengin sınıftan kadınlarsa çoktan beri devletin başını ağrıtabilecek şekilde ziyaret mekanlarını genişletmiş ve kıyafetlerini çeşitlemişlerdi. “Avrupalılar gibi şemsiyeleriyle seyreden Müslüman kadınlar,” devlete göre, ne yaptıklarını bilmiyorlardı (BOA, 1204). Onlara bu elbiseleri diken terziler cezalandırılmalı, bu kadınların erkekleri uyarılmalıydı. Aynı nitelikteki fermanların sürekli tekrarlanması, bu cezalandırma tehditlerinin ve uyarıların direnişle karşılandığını gösteriyordu. Bu durumda kadınlar, doğrudan, kendilerine bir çeki düzen vermelilerdi (Albayrak, 2001, s.66-67). Kadınlara yönelik düzenlenmeler Osmanlı devleti için oldukça yeni idi ve modernleşmeyi ve Fransız devriminin etkilerini daha çok artıran devlet kontrolü yönüyle yorumlayan bu devlet için uygun bir seçimdi. Ama bu tedbir de işe yaramadı ve fermanlar tekrarlanmaya, kadınlarsa sokakta yeni ve değişik kıya-

155

fetlerle dolaşmaya devam ettiler (Ergin, 1995, s.851; Kazıcı, 1983, s.210).

1829 Kıyafet Kanunu tekrarlanan ve kadınların kılıkklarını düzenleyen fermanlara bir son verdi (Quataert, 1997). Her ne kadar bu kanun kadınlar konusunda hiçbir kelam etmiyorduydu da, Avrupalı kıyafetlerin bütün erkekler için benimsenmesi anlamına geliyordu. Bu durumda da, bir yandan Avrupalı giyimi erkekler için norm haline getirip, öbür yandan kadınları Avrupalı giyimlerinden ötürü tehdit etmek söz konusu olamazdı. Bu olumlu-kayıtsızlığın sonuçları da, önümüzdeki bölümlerde üzerinde duracağımız İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e geçişte önemli rol oynayan kadınların kılık kıyafetlerinde gözlenmektedir.

Yeni düzenleme, kadınları çıplak resmetme eğilimini kadınları günlük hayat içerisinde göstermek ile değiştirmiş bulunan Oryantalist ressamların bu değişimleriyle de uyum içindeydi. Ama Oryantalist ressamlar ve Osmanlı devleti arasında halâ çok önemli bir fark

vardı: Oryantalist ressamlar kadınların “içerdeki” hayatlarıyla yoğun olarak ilgilenmeye devam ederlerken devletin, bu mahrem dünyaya halâ hiç mi hiç karışmamasıydı (Lewis, 1996, s.236-237).

Geç Osmanlı devletinin ve Türkiye Cumhuriyeti deneyiminin kadınların içerdeki ve dışarıdaki hayatlarına gösterdiği alakada önemli bir fark vardı: Birincisi dışarıyı, yani kılık-kıyafeti doğrudan düzenleyip başarısız olurken ikincisi bu alanı dolaylı yoldan düzenleyip başarılı oldu. Ama takip eden bölümlerde göreceğimiz gibi bu başarı sadece doğrudan düzenlememeye değil, kılık kıyafet politikalarının eğitim politikalarıyla, dışarıdaki hayatın içerideki hayat dolayımıyla düzenlenmesinden kaynaklanmaktaydı.

156

Yeni Politikaların Başkenti Ankara

Sonra hükümet oldu meclis kuruldu. Her yer gelişti, ama Ankara mükemmel gelişti(F. Hanım, Akşit, 1998, Ek 1).

Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde girişilen ve büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlanan, sonra da anlamsızlaşan kadınların kılık kıyafetlerini düzenleme çabası kendine yeni bir mecra olarak kadınların eğitimini bulmuştu.⁵ Yeni ideoloji ve devletin yönetim biçimine uygun kızların yetiştirilmesi Ondokuzuncu yüzyılın önemli gelişmelerinden olduysa da, bu konularda bütünlüklü bir yapılanma içerisinde birleşilememesi, projelerin de kendilerini ele geçirenler tarafından bir o yana bir bu yana savrulması sonucunu doğurmuştu. Örneğin, Müslüman kadınları işgücüne dahil etmek üzere devletin Yedikule'deki kullanılmayan fabrikalarında askerlere kıyafet dikilmesi için Mithat Paşa tarafından hayata

⁵ 1829 kanunuyla hızı kesilen ve 1830larda son örnekleri gözlenen düzenlemeleri müteakiben devletin kızları eğitime projeleri hayata geçirildi. Bu zamansal ‘rastlantı,’ kuşkusuz Tanzimat dönemiyle başlayan Avrupalılaşıma eğilimini, ve ‘eski’ biçimlerin –‘geleneksel’ kıyafetler, ev-içi eğitim gibi- dönüşümüyle açıklanabilir.

geçirilen Kız Sanayii Mektepleri projesi, Mithat Paşa öldürüldükten sonra da İkinci Abdülhamit tarafından devam ettirilmiş, ama zamanla Saray'ın mefruşat siparişlerini üreten bir kuruma dönüştürülmüştü (Ergin, 1941, s.572-3; Nazım Paşa, 1992, s.572-3; Midhat Paşa, 1997).

Cumhuriyet'ten sonra eğitim politikalarının ve kılık kıyafet düzenleme merciinin Ankara'ya taşınması ve bu şehirde yeni bir yönetimin hayata geçirilmesi bu bölünmüşlüğü ortadan kaldırdı. Yukarıdaki alıntıda F. Hanımın söylediği gibi Ankara “mükemmel gelişti.” Örneğin Kız Sanayii Mektepleri, Kız Enstitülerine dönüşür ve yaygınlaştırılırken, Elazığ ve İzmir gibi iyi bilinen örnek enstitülerin orta noktası olan Ankara'da İsmet Paşa Kız Enstitüsü (1935 Enstitü

157

Yıllığı, s.17) bu okulların bir nevi üniversitesi rolünü üstlendi (Akşit, 2005). Kudretli bir nesil yetiştirmek, yeni hükümetin ana siyasetinin açık dileği idi. Bu kudretli yeni nesil, okulunda yerel seçkinler için üretim yapan, evindeyse ailesini bu şekilde yeniden yaratması beklenen genç kızlarla vücut bulacaktı.

İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar bu okulu bitiren çok genç enstitülüler, yine aynı enstitülere öğretmen olarak dönüyor, hocalar ve öğrenciler arasındaki yaş benzerliği iletişimi kolaylaştırıyor ve böylece bu okulların ideolojik temellerini sağlamlaştırıyordu. Bu ideolojik temellerin başında yeni Cumhuriyetin ideallerinin toplum içersinde yerleşmesi amacı vardı. Özellikle Ankara, neredeyse bir kasabadan başkente dönüşürken, ülkedeki genel dönüşümün bir simgesi haline geldi (Karaosmanoğlu, 1934).

Ne var ki, Ankara coğrafi olarak İzmir ve Elazığ'ın ortasında duruyorduydu da, dahil olduğu Batıdaki enstitüler ve Doğudakiler arasında çok büyük farklar vardı. Örneğin, Ömer Kemal Ağar, Elazığ Kız Enstitüsü'nün açılış törenin-

de, “... bu müessese çocuklarımızı sokak kadını olmaktan kurtaracak, ev kadını yapacaktır” (Ağar, 1937, s.12) sözleriyle, burada, devlet adamları ve eşlerine yeni kıyafetler diken Batılı enstitülülerin değil, her an “sokak kadını” olma tehlikesiyle karşı karşıya olan kızların bulunduğu imasında bulunuyordu.

Elbette ki Alpdoğan’ın sözleri ciddiye alınacak kadar gerçeklerle örtüşmüyordu. Aksine, Dersim isyanı sonrasında açılan⁶ ve yetim kalmış kızları bünyesinde toplayan Kız Enstitüsünün en önemli amacı, bu Dersim olayını unutturmak, sonuçlarından en çok sıkıntı çekecek olan kız çocuklarını da yeni Cumhuriyet’in bünyesinde yetiştirmektir. Üstelik kız enstitüleri, farklı coğrafyalarda, farklı sebeplerle de olsa aynı amaca yoğunlaşmış da olsalar, sadece Elazığ Kız Enstitüsü ve diğer kız enstitüleri arasında değil, aynı enstitülerin sabah ve akşam okulları arasında da farklılıklar vardı. Biraz sonra değineceğimiz bu etnik köken ve sınıf farkları, kız enstitülerinin, kız sanayi mekteplerinin yönetimindeki ikiliği ortadan kaldırırken, yeni bölünmelere sahne olduğunu gösteriyordu. Bu yeni bölünmeler, görünmez kuralların ağırlığını ve birleştirici merkez rolüyle Ankara’nın önemini arttırıyordu.

Elazığ ve İzmir Kız Enstitüleri arasındaki gözle görünür farklar, yönetimde ve amaçta bir birlik olmasına rağmen pratikte karşılaşılan çatlamalara ışık tutuyordu (Elazığ için bkz. Avar, 1986; Yeşil, 2003. İzmir için bkz. Navaro-Yaşın, 2002). Enstitüler, “yaban”larla yerlilerin birbirinden ayırt edilmesinden çok yabanların şehirlileştirilmesi amacını güdüyordu. Ne var ki, sadece Elazığ değil, Doğu’daki birçok enstitüde Kürt kızlarla Türk kızların, köylülerle şehirlilerin --özellikle de devlet görevlilerinin kızlarının-- arasında bü-

⁶ “Şefkati ve kudreti/kahrı” bol devletin “bilhassa küçük kız çocukları için düşün(ülen) (müesser) tedbirler”inin başında bu enstitüler geliyordu. (Alpkaya, 1988, s.64-70).

yük farklar vardı. Her şeyden önce, okula adımlarını attıkları yaş olan 11-12 yaşlarında köylü Kürt kızları, eğitim dili olan Türkçe'den tek kelime bilmiyorlardı. Sonuç olarak, şehirli kızlar fizik, kimya gibi dersleri alırlarken, Kürt kızları bu dersler yerine yoğunlaştırılmış bir Türkçe programıyla karşılaşılıyorlardı (Avar, 1986).

Dahası, Batıda ve Doğuda enstitülerde okutulan kitapların kural olarak orta-üst sınıf aileye referansta bulunması babında, bu kitaplarda, hizmetçiler ve onların şık hanımlarına ilişkin örnekler oldukça fazlaydı (İçsel, 1945-46, s.8-9, 12-14). Peki kim hizmetçi, kim hanımı olacaktı? Okulda diş fırçalamanın faydaları öğretiliyordu. Peki gelin olup gittiklerinde kaynanalarının diş fırçası sahibi olmalarına bile izin vermeyeceği köylü Kürt kızları mı hizmetçi kullanacaklardı? Tahmin edileceği üzere, zaten şehirli kızlar hafta sonu evci çıktıklarında bu kızların kıyafetlerini yıkayan ve ütöleyen okulda kalan köylü kızlardı.

Bu farklılıkların ortaya çıkması ve telaffuz edilmesi, önce Ankara, İzmir, İstanbul'da, daha sonra da çeşitli Doğu illerindeki enstitülerde öğretmenlik ve müdürlük görevlerinde bulunan Sıdika Avar'a nasip olacaktı. Aslında dağlardan toplanıp getirilen köylü Kürt kızlarının önce "bu dağınık halleriyle" fotoğraflarını çekip, sonra saçlarını kazıtarak onları paniğe sevk eden, bir sene sonra da okul üniforması ve düzgün taranmış saçlarıyla onları tekrar fotoğraflamak da bu hanımın fikriydi. Ama Avar, ilgi alanını tam da fotoğrafladığı bu kızlar olarak belirlemiş ve aşiret reislerinin veya devlet görevlilerinin kızlarının bu kızlar karşısında büyülenmelerine izin vermemişti. Onun yerine, daha büyük sınıflarda olan kızları yeni gelenlerin ablalığıyla görevlendirmiş ve herkesin aynı kıyafetleri giymesini temin etmişti (N. Hanım).

"Hizmetçi kullanımı" konusunda asla pratik sahibi olamayacak kızlar sadece Doğudaki enstitülerde okuyan Kürt

ve köylü kızları değildi. Batıda gittikçe yaygınlaşan akşam okulları da önemli sınıf farklılıklarının altını çiziyor, tek yönetimle bütünleşmiş olan kızların yaygın eğitimi projesinin tek çeşit ders kitabıyla gerçekleşmeyeceğini ispatlıyordu. Belki akşam okullarına gelen bazı kızların tek avantajı, köylü şivesiyle konuşan hizmetçi kadınlarla dalga geçen gündüzlü kızlardan yaşça daha büyük olmalarıydı (Temuçin 1938, s.46-7).

Yani, her ne kadar din artık ayrıştırıcı bir rol oynamıyor, hatta eğitim politikalarında fark ettirmeden bütünleştirici bir rol oynuyorduysa da, etnik köken ayrımları en çok Doğu'da, ama sınıf ayrımları her yerde geçerliydi. Bu ayrımlar, Avar'ın yönetiminde, Doğu'da, saçların kazınması, eski kıyafetlerin imhası “şok”uyla “giderilebiliyorduysa” da, sınıf ve etnik köken farklarından kaynaklanan derin çatlakları ve tek bir ideolojik altyapı oluşumuna kilitlenmiş olan enstitü projesinin “Türk kızı” modelini, asıl Ankara'nın örgütleyici merkez hali, ve bölünmüş eğitim politikalarını bütünleştirmesi besliyordu.

Ankaralı çocuklar, başkent oluşun getirdikleriyle büyülenmiş olarak yeni eğitim politikalarında bilfiil yer almaya hazırdılar:

Ankaralıların, çok, yani bu, Atatürk'ü karşılayan Ankaralılar var. Koç'tan ziyade, bazı Ankaralılar Atatürk'ü karşıladılar. Misafirperverlikleri meşhurdur. Ankara'ya ilk geldiğini bilirim, ben çok küçüktüm, 7 yaşındaydım. Bir akşam çadır kuruldu Ankara Palasın olduğu yerde. Efeler vardı. Orada Atatürk tüm Ankaralıları karşıladı. Hep çocuklar vardı. Demek ki Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı şey o ki 23 Nisan çocuk bayramı... O zaman bizi o gece babam oraya o şenliklere fener alayına götürdü ve bize, bana ve kardeşime bir şeyler hediye edildi (Akşit, 1998, Ek 1).

Millet meclisinin açılışıyla çocuk bayramının aynı gün olması, o gün Ankaralı çocuklara hediyeler dağıtılması boşuna değildi, Cumhuriyet'i, Atatürk ve Ankaralıların karşılaşmasını birbirleriyle özdeşleştiren bu çocuklar istenilen tarzda toplumsallaştıracaklardı.

Bu bağlamda, eğitim politikalarının bir "gelene" olarak İslamla giriştiği diyalog da elbette Ankara şehri dolayımında örgütlendi. Bir yandan milli örgütlenme aslında İslam üzerinden sağlanmıştı: Kürt ve Arap kızlar "Türk" kızlarla bir arada "Türk kızı"ni oluşturuyordu ve elbette onları aynı grup içerisinde toplayan milliyetleri değil dinleriydi.

Öte yandan kızların erkeklerden ayrı eğitimi İslamın toplumsal pratiğini tatmin ediyordu. Yani sorun yok görünüyordu. Ama tam da bu eğitim politikaları ile dönüşmesi istenen toplumsal pratiklerin hedefi İslamileşmek değildi. Tam tersine, Osmanlı devletince önce kötülenmiş, sonra sadece erkekler için de olsa şehirli bir norm olarak benimsenmiş Avrupai giyim tarzları, enstitüler ve enstitülülerce Batı tarzı toplumsal hayatın kaçınılmaz bir vechesi haline getirilecekti.

Bu arada Avrupa da kılık-kıyafet bakımından önemli değişimler geçirmişti. Bilhassa kadınların kılıkları Birinci Dünya Savaşı sürecinde basit ve rahat bir şekil almış, belki daha da önemlisi, "azalmıştı."⁷ Sanayiinin gelişmesiyle yaygınlaşan ve çoğalan çok çeşitli kıyafet kullanım eğilimlerinin aksine, daha az kumaş kullanmak bir erdem

⁷ Bu konuda önemli bir istisnayı Paris modası oluşturuyordu: Bu şehirde kadınlara kıyafet diktirmek için işgalcilerden izin alıyor, (Taylor, 1993, s.129) ama yine de (Taylor, 1993, s.131) frapan ve devasa şapkaları, süslü püslü elbiseleri giymeye devam ediyorlardı. Hatta daha da frapan, daha süslü giyinmeyi işgalcilere direnişin bir parçası olarak görüyorlardı. Yani, tüm "tasarruf" politikalarına ve propagandalarına rağmen, modacılar bu tip yeni kıyafet türüne endekslenmiş, elbette bu tip kıyafetleri işgal öncesinde de alabilmiş olanlar görece varlıklı kadınlarsa bu modanın takibine yaşamsal önem atfetmişlerdi. (Taylor, 1993, s.127-144).

halini almış, bu tasarruf tedbirini daha az işgücüne mal olacak basitlikte ve mesela süssüz kıyafetler tamamlamıştı. Daha önce korkulan ve bir tersine-ütopya tahayyülünü besleyen kadınların erkekleşmesi - mesela pantolon ya da gömlek giymek - savaş sırasında devletçe desteklenen bir eğilim olmuş, sonrasında da devam etmişti (Ribeiro, 1993, s.230).⁸

Bu süreçte Avrupa'ya giden Osmanlı'lar da oranın modalarına ayak uydurmuş, ama bu kıyafetlerini dönüş yolunda değiştirmişlerdi. Yeni Cumhuriyetin vatandaşlarıysa bu değişikliği yapmak zorunda kalmamalıydılar. Bunun için de kendileri gibi Avrupa'ya gitmeyenlerin de değişmesi gerekti. Örneğin İnönü'ye göre, samimi muhafazakarlığıyla, öte yandan da yerleşmiş edebiyatla tanınan Kastamonu gibi geleneksel değerlere bağlı, ama değişime açık yerler bu değişikliği başlatmak için uygundu (İnönü, 1998, s.81-82). Mustafa Kemal'in 25 Ağustos 1925'te Kastamonu'ya yaptığı bir gezide başına şapka giyip, "Buna şapka derler" diye halkı şapka giymeye özendirmesinden sonra, 25 Kasım 1925'te çıkarılan Şapka Giyilmesi Hakkındaki Kanun "Bunlar adama şapka (bile) giydirir" düşüncelerine sahip muhafazakar Meclis üyelerince bile kabullenilecek, bu şapkalarsa enstitülü kızlarca üretilecekti (İnönü, 1998, s.83). Örneğin İzmir'de enstitünün *Sepet Çiçek* olan ismi 1927'de *Sepet Çiçek Şapka*'ya dönüştürülmüştü (1937-8 *Enstitü Dergisi*, s.14-6).

Bu dönüşümlere karar veren mercii de eğitimcilerin eğitildiği şehir de Ankara'ydı. Her ne kadar enstitü eğitiminin ilk aşamalarında Avrupalı, özellikle de Fransız hocalar getirilecektiye de bu hocalar öncelikle Ankara'da konumlandırılı-

⁸ 1950de, artık, mesela İngiliz saray ailesi bile günün modasına uygun kısalmış etekler, basit ama şık ayakkabılar giyiyordu (Byrde, 1992, s.118).

lacaklardı. Ankara'daki enstitüden mezun olan F. Hanım, yeni kurulmuş olan okullarına Fransızların ve Atatürk'ün gelişinin, okul hayatının önemli olayları arasında olduğunu düşünüyordu:

İşte bu şekilde, sonra enstitüye devam ettim, enstitüde eğlendik felan, yalnız orada çok güzel şeyler yaşadık, Atatürk'ü bizzat tanıdım, ikinci sınıftım enstitüde, efendim, Fransızlar geldi. Mühassıslar (F Hanım, Akşit, 1998, Ek 1).

Bu ayrıcalıklar, Ankaralı enstitülülerin diğer enstitülüler gibi öncelikle gece gündüz atölyelerde yeni kılıkları üreten öğrenciler olmaktan çok, geleceğin mimarları olma özelliklerinin altını çiziyordu. Bu ekseninde, hem geleneksel kıyafetler ince işlemlerle saray kıyafetlerini aratmayacak ihtişamla yeniden yaratılacak, hem de mükemmel dikilmiş döpiyesler, ancak böyle kıyafetlerin yakışacağı yeni Bulvar'da sergilenebilecekti.

Bulvarından Köylü Kıyafetiyle Geçmenin 'Yasak' Olduğu Şehir

1930larda kılık-kıyafetin tarzı, milli elitlerin ve milli ama Avrupalı bir orta sınıfın yaratılması sürecini tamamlayan bir seyir izledi. Aslında yeni düzenin simgesi olan Atatürk Bulvarı'nda köylü kıyafetiyle dolaşılmasını engelleyen yasal bir düzenleme bulunmamasına rağmen, bu durum pek hoş karşılanmıyordu. Yani adeta bir şehir efsanesine dönüşen, hem sözlü görüşmelerde hem de çeşitli kaynaklarda (örneğin Umar, 1993) karşımıza çıkan bu 'yasak,' bir yasaya değil, yeni bir anlayışa dayanıyordu. Milli Mücadele'de başarı kazanıp bağımsız bir Cumhuriyet kurmuş olan Cumhurbaşkanı'nın sözleri, özellikle yeni eğitim politikalarının uygulanmasında görev alan Ankaralıları için yasa değerindeydi.

Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre,

Burada tek bir vak'a, tek bir zaman, tek bir adam muhayye-

leye nizamını veriyor. Bu şehir kendisini ona vermiş ve onun olmuş (Tanpınar, 1946, s.15).

Şehrin aktüalitesi biraz da bu yeni binalarla Mustafa Kemal'in hayatıydı. Bu nerede basıldığı bilinmeyen, hatta hiç elinize geçmeyen, fakat sizden başka herkesin okuduğu ve her ağzın beraberce size naklettiği bir gazeteye benziyordu. Öyle ki aynı fikrayı, herkesin adeta zaruri olarak günde birkaç defa birbirine rastladığı bu şehirde, bir saat içinde yirmi kişi birden size anlatabilirdi (Tanpınar'dan aktaran Aydın, 2005, s.434).

“Evvela Allah sonra Atatürk” sözleriyle özetlenen bu yasalar, savaştan sonra yanmış yakılmış Ankara şehrinin sıfırdan yeniden yapılanmasında, şimdi görünmez, o zamanlar bariz olan kuralları oluşturuyordu (E. Hanım). Kız arkadaşıyla öğle yemeklerinde ne yapacağını bilemeyen hukukçu Süreyya Ağaoğlu'nun “hiç hanım müşterisi” olmayan İstanbul Lokantası'na babasından izin alarak gittiğinin dedikodusu Ankara'yı sarıp babası da durumu hoş karşılamayınca, Atatürk'ün lokantada yemeleri için gerekli ayarlamaları yapması neticesinde aralarında eski Bahriye Vekili İhsan Bey'in eşi Nuriye Hanım'ın da bulunduğu bazı hanımların da restorana gelmeleri, kuralların kendisi gibi görünmez olan hanımların kamusal alana dahil olmalarının hikayelerini oluşturuyordu (Ağaoğlu, 1975, s.40-42; Aydın, 2005, s.423-4). Resmi binaların merdivenlerini ikişer ikişer çıkmakta direnen “Ankara'nın sayılı okumuş, yüksek tahsil yapmış ve batılı anlamda hayat mücadelesine atılmış kızları” da İsmat Paşa'nın evindeki davete başı açık gelmeyi reddeden Celal Bayar'ın hanımı da Ankaralı seçkinlerce alışılmış olan kimi manzaraların İstanbul'dan gelenlerin gözüne batmasıyla karşılaştırıldığında benzeri bir hoşgörülle karşılanıyordu (Ağaoğlu, 1975, s.46-47, 54):

Ankara'nın çok modern ve medenî manzarası içinde gönle eza veren bir nokta var. Başşehirin sokaklarında, hele akşamın iş sonu saatlerinde, kabile halinde rastlanan işçi köylülerin kıyafet perişanlığından bahsetmek istiyorum. Bu kılıkların pek az insanî manzarasından hepimizin teessür duyduğumuz muhakkaktır. Asıl en kötü ihtimal, bu kıyafetlere bakarak, memleketi az tanıyanların bütün Türk köylüsünü aynı derecede yoksul ve zavallı tahmin edebilecekleridir. Halbuki yurdu biraz dolaşmış olanlar pekâlâ bilirler ki Ankara sokaklarında görülen bu köylü işçilerin kılık perişanlığına memleketin hemen hiçbir tarafında rastlamak mümkün değildir (Yaşar Nabi'den aktaran Aydın, 2005, 445).

Şehir yeniden kurulurken bir yandan da kendi kendini oluşturan yazılı olmayan yasaları ortaya çıkartıyordu. Yazılı olmasa da bu yasalar Ankara şehrinin görünür kılınmak istenilen halini açık biçimde belirtiyordu. Akşam sokaklar biraz dolduğunda görünmez olanı, görmezden gelineni açığa çıkartıyordu. Alıntının son cümlesine dikkat edersek yoksulluk, bir model şehir olarak kurulmak istenen Ankara'da görüldüğünde rahatsız edici, hatta katlanılmaz bir hale bürünüyordu. Bu alıntı, model düşüncesinin ürettiği güçlü yanılısamayı gösterirken, bir yandan bütün yurttaki yoksulluğu görünmez kılıyor, bir yandan da, sanki Ankara sokaklarında yoksulluk görüntüleri ortadan kaldırıldığında bütün yurttaki da yoksulluk kendiliğinden ortadan kalkacakmış gibi bir inaniş im ediyor.

1925 Şapka Kanunu'ndan sonra, 1934 Kılık Kıyafet Kanunu köylü ve işçileri değil ama memurları kesin hükümlerle yeni bir düzene bağlamıştı (Kanun No: 2596, 1934). Beşinci maddesine göre Türkiye Devleti nezdinde memur bulunanların kıyafetleri *beynelmilel mer'i* adetlere tabi idi. Sadece bir ideolojiyi değil, bu toplumsal piyesin tüm kıya-

fetlerini üretmesi beklenen enstitü kızları da bu düzenin askerleri olarak atölyelerde sabahladı. Amaç Avrupai giyim tarzını norm haline getirmek, ve böylece “(kıyafetleriyle) bizden başkasına benzeyen bizden değildir” hadisinin beslediği (Döndüren, 2003, s.641), örneğini de kılık kıyafet tarihçesi bölümünde gördüğümüz, Avrupalılarla Müslümanları ayıran yaklaşımı dönüştürmekti. Bu belki Avrupa’nın başını çektiği dünya sisteminin kenarında kalmamanın tek yoluydu. Avrupa’nın kendisi içinde tamamen eriyen bir Doğu coğrafyasına daha önce oryantalist/sömürgeci⁹ geleneğince biçimlenmiş olan burun kıvrıncı tavrını sergileyeceği kesindi; ve görüntülerle biçimlenmiş olan ve zaten Avrupa’nın çoktan Türkiye adını vermiş olduğu Osmanlı İmparatorluğu’ysa, başka bir şey haline geldiğini, yine ancak görüntülerin dünyasında ispat edebilecekti.

Bu zorunlu çözüm, halâ ne Batı milliyetçiliği tipine ne de bu milliyetçilik çeşidine direnerek oluşmuş olan sömürge-karşıtı milliyetçilik çeşitlerine benzeyen Türk milliyetçiliğinin kaçınılmaz bir sonucuydu. Batı milliyetçiliği, sömürgeciliği besleyen ve Hıristiyanlığın On dokuzuncu yüzyıl meyvesi olan saf-ırk mantığından beslenen¹⁰ bir ideoloji olarak bilhassa Alman uluslarının üstünlüğünü savunan belli başlı dergilerde ve tarihçiler tarafından oluşturulmuşken; bunun karşısında gelişen sömürge ulus milliyetçiliği, varolan gelenekleri korumak ve Batıya benzememek idealleri üzerinden ilerlemişti (Chatterjee, 1993, s.3-4; Chakrabarty, 1997). Hintli kadınların geleneksel kıyafetler içinde ve kadın kimliklerinin altını çizerek bağımsızlığı tecrübe etmeleri sömürge milliyetçili-

⁹ Bu ikisi birbirini tamamlıyor, oryantalizm milliyetçi bir tavır sergilemezken sömürgeci mantığın fethedeceği yerlerin, Avrupa’nın işine gelecek bir bilgisini hazırlıyordu.

¹⁰ Beyaz ırkın üstünlüğünü ve ırkların karışmaması ve beyaz ırkın korunmasını savunan akım.

ğinin oldukça tipik bir örneğidir (Chakrabarty, 1997). Türk milliyetçiliğiye, bir yandan Batılılara benzeyip bir yandan da kendi bağımsız kimliği koruyabilmek için, zaten varolan bir kimliği korumak yerine, yeni bir kimlik yaratmayı ve kılık kıyafetler örneği üzerinden anlaşılabilirdi üzere bu kimliği Avrupa ile örtüştürmeyi tercih etmiştir.

Bir önceki bölümde tartışılan şapka, örnek alınan medeniyetin ve bu yeni kimliğin açık bir göstergesiydi. Mustafa Kemal'in 27 Ağustos 1925'teki İnebolu konuşmasına göre medeni ve beynelmilel kıyafet milletimiz için layık bir kıyafetti ve o giyilecekti. İnönü anılarında, Meclis'te kendisini düzenli ziyaret eden dostlarından birinin, "Bari şapkaya bir ay yıldız koysak da başka memleketlerden farklı olsa" önerisinden söz eder. Kendisinin de gülerek, tam da onlara benzemeye çalıştıklarını ifade ettiğini ekler (İnönü, 1998, s.83). Yine aynı İnebolu konuşması içindeki "Turan kıyafetini araştırıp ihya eylemeye mahal yoktur" sözleri de bu farklılaşma eğilimlerini ve aslında hedeflenen benzerliği ifade etmekteydi.

Hedeflenen benzerlik açısından şapka her ne kadar çok önemli bir semboldüyse de, kadın kıyafetleri kadar önemli bir sembol değildi. *Nutuk*'ta şapkadan söz edilip başörtüsü politikaları işlenirse de, Ankara'ya yeni taşınan elitlerin giyimleriyle yaratılan yeni idealler, din ve eğitim politikalarının da desteğiyle yukarıda sözü edilen özgün milliyetçilik anlayışını görünür kılmışlardı.

Bu yeni kimliğin oluşumu Ondokuzuncu yüzyılda başlamış, her ne kadar kendi milliyetçiliğini sorgulayacak kadar eşsiz bir tavır sergilemişse de Halide Edip Adıvar, bu yeni tip milliyetçiliğin en ilginç örneklerinden olmuştu . O, Turancı milliyetçilikten ziyade - ve yine eleştirel tavrıyla birlikte - Atatürk milliyetçiliği modelini benimsediğini açıkça telaffuz etmişti. Ama yeni kurulan Cumhuriyet'in ideolojisi içindeki yeri, kıyafetleri kadar muallaktı (Urgan, 1998). Avrupa ve Avrupalı-

larla yakın ilişki içindeykenki çekiciliği erken Cumhuriyet döneminde, bu tür bir çekicilik artık tüm kadınlar için hedefleniyorken, yerini giyimine özen göstermeyen ve “olduğundan yaşlı gözükmeye çalışan” bir kadına bırakmıştı.

Sürgününden sonra yaşadığı içerlemenin Halide Edip’in bu görüntüsündeki payı büyüktü. Sürgün yaşamamış ve Edip gibi dini hayatını aynen sürdürmesine karşın yeni Cumhuriyet’in ideallerini sahiplenmiş olan Samiha Ayverdi’nin benzer bir görüntüsü yoktu. Günümüzde halâ yeni kuşaklar üzerinde etkilerini sürdüren bu iki kadından, döpiyesi ve şık giyimiyle erken Cumhuriyet zarafetini yansıtan Ayverdi’nin milliyetçiliği de, Edip’inkine benzemenin yanında, eğitim, kılık-kıyafet ve din politikalarının iç içe geçmiş durumunu oldukça açık bir şekilde dışa vurur. Rifaî olan

Ayverdi, Türkiye Cumhuriyetini çöken Osmanlı ağacının verdiği bir fidan olarak görür ve sahiplenir.¹¹ Bu sırada, bir yandan Osmanlı Türkçesini ve tasavvuf pratiğini yaşatırken, diğer yandan da bu pratikleri, benzeri, çağdaşı ve arkadaşı Ahmet Kabaklı’nın temsil ettiği diğer muhafazakarlar gibi yeni ideal ve pratiklerle birleştirir (Vural, 2003, s.390-397).

Seçkin olmayan sınıfların seçkin sınıflar yaratmak için eğitildiği enstitülerde temel gerilim olan köylülük-kentlilik gerilimi, sözünü ettiğim şehirli elit kadınlarda merkezde değildir. Kız Enstitüleri, Kız Sanayi Mekteplerinin yönetimindeki ikiliği ortadan kaldırırken, etnik köken ve sınıf bölünmelerini gözler önüne sererek bu gerilimi merkeze alırken, dönüşümü yaşayan seçkinler için kentlilik zaten ulaşılması gereken bir merteye olmamıştı. Onların yazdıklarından etkilenen yeni nesiller içinse bu merkezdeydi; çünkü, Ankara, Saliha ve Feride’nin hikayesinde olduğu gibi, tam da bu seçkinlerin arzuları yönünde şekillenmiş

¹¹ Zaten bu benimseyiş seçkin portresiyle Rifaîlerin diğer tarikatlardan ayrıldığı en önemli husustur.

yeni bir toplumun hedeflendiği şehirdi. 1930 öncesinde ve sonrasında Ankara sokaklarında sergilenen kılıklardaki farklılıklar tam da bu gerilim üzerinden oluşmuştu.

Bu zamanı tecrübe etmiş kadınların bu gerilim hattındaki hatıraları Atatürk Bulvarı'nda uygun adım yürümekten ziyade Ankara'nın dar sokaklarında seyretmek muadili anılardan oluşuyor.¹² Bu kadınlar, Ankara'nın mı Atatürk'ü, Atatürk'ün mü Ankaralıları karşıladığı konusunda bir seçim yapmak zorunda hissetmeden yazıya dökülmemiş kuralları yetmiş sene önce nasıl değerlendirip hareket ettiklerini anlatırlar. Türkiye tarihi ve bu anılar arasındaki mesafe, sokağa, dikiş makinesinin başına, bedenlerin mekanla girdiği ilişkinin vuku bulduğu alanlara tekabül ediyor. Cum-

171

huriyetin ilk dönemlerini anlatan birörnek metinler tanımsız bir çokluğu, halkı temsil etme iddiasındayken, bu kadınların günlük faaliyetleri zihnin ortak coğrafyalarına ya da yaşanan tarihlere işaret ediyor. Belki resmi tarihe dahil olmak için askeri bir birlik olmak gerekiyor, ama Cumhuriyet projesinde yer alırken kendini ve etrafını, kendi yorumuyla kurmuş olan bu kadınlar, savaşa değil yaşama hizmet ediyorlar.¹³ Zaten savaşlar yaşamsız, bulvarlar da kendilerine bağlanan dar sokaklar olmadan bir anlam ifade etmiyor. Bu kadınların oluşturduğu sokaklarsa Ankara'nın yüzüne bakılmayan Ulus'unda hapsolmuş eski sokakların yeni biçimlerini teşkil ediyor (Akşit, 2001).

Sonuç

Kısaca, Saliha ve Feride'nin hikayesi ve bu hikayenin doğrudan bağlandığı enstitülülük mefhumu, Osmanlı devletinden Türkiye Cumhuriyeti'ne aktarılan kadınlara dair kimi

¹² Virilio buna 'politik alanın asfaltı' diyor (Virilio, 1986).

¹³ Asker birliği-tarih benzetmesi (Virilio, 1986, s.1) Clausewitz, 1806'dan alıntı.

pratikleri örnekliyor. Kadınların yasa ile düzenlenmemesi, İslamın bütünleştirici öge olarak korunması ve eğitim politikalarının kılık kıyafet politikalarıyla alakası bu pratiklerin içinde yer aldığı büyük başlıklar. Ama bu hikayeler, bir yandan da kopuşun tarihini iyi anlamamıza yardımcı oluyor: Anne-kız ilişkisinden baba-kız ilişkisine geçiş, eğitim politikalarının din politikalarını biçimlemesi ve bu iki başlığın sağladığı Avrupalı giyim tarzına intikal...

Saliha ve Feride'ninki elbette ki kopuşu kıyafetler çerçevesinde anlatan tek hikaye değil. Mesela Ankara'nın kılıklarından Yahudi bir şapkacının şapka satışından köşeyi dönme hikayesi bağlamında da pekala söz edilebilir; ve yine tarihin enteresan şans-yapı-fail cilvelerinden biri anlatılabilir-

172

di. Ama Atatürk milliyetçiliğinin sunduğu modeldeki benzersiz milliyetçilik anlayışını; bunu mümkün kılanın da devlet ve toplum ilişkisini perçinleyecek bir kurum olan enstitüler olduğunu anlatmazdı. Daha da önemlisi, yeni bir satır-arası devlet-toplum ilişkisinin tam da kadınlar üzerinden oluşmakta olduğunu da anlatmazdı. Alternatif olarak, Feride ve Saliha'nın hikayesi, bize, daha çok üzerinde durulan kadınlara dair dini kılık kodlarının değişimi süreci üzerinden bu yeni ilişki biçimini, kadınların özneliğinin altını çizerek sundu.

Son tahlilde, bu yazıda bu ikircikli milliyetçiliğin uygulanış sürecini ve sonraki nesillere etkisini yeni kıyafetleri dikip sokaklarda sergileyen kadınlar olmadan değerlendirmenin mümkün olmadığını anlatmaya çalıştım. Daha da önemlisi, bu değerlendirmede kadınların sadece mutlak emirlere uyan askerler değil, hiç görmedikleri Avrupa'nın kıyafetlerini olduğu gibi, yazılı olmayan kuralları da ölçen biçen ve üreten öznel olduklarının altını çizdim.

En güzeli oydu işte, yüzünün
savaşla ilişkisi.
Boydanboya bir karşıkoyma, denge
ve istekli bir azalma. Onu bilirdik.

O ağaç senin kanınla beslenirdi,
hepimizi besleyen.
Bir ülkeyi yeniden yarattırdı şaşkınlığımız
senin karşında,
alışverişin, alfabenin, iplik döküntülerinin ve
her şeyi düzeltmeye kalkışmanın yok ettiği..." (Uyar, 1994)

Kaynaklar

Adivar, Halide Edip (1936), **Sinekli Bakkal**, Ahmet Halit Kitap Evi, İstanbul.

----- (2000), **Mor Salkımlı Ev**, Özgür Yayınları, İstanbul.

Ağaoğlu, Süreyya (1975), **Bir Ömür Böyle Geçti**, İshak Basımevi, İstanbul.

173

Ağar, Ömer Kemal (1937), "Kız Enstitüsü Açıldı," **Altan: Elâziz Halkevi Dergisi**, No.32, 2 Teşrinievvel.

Akşit, Elif Ekin (1998), **Patterns of Spiritual Involvements of Women in Ankara**, ODTÜ, Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Anabilim Dalı'na sunulmuş Master Tezi, Ankara.

----- (2001), "Yürümek," **Türkiye'nin Toplumsal Hafızası**, Esra Gülsüm Özyürek (ed), İletişim Yayınları, İstanbul.

----- (2005), **Kızların Sessizliği**, İletişim yayınları, İstanbul.

Albayrak, Sadık (2001), **Social Structure in Ottoman Empire and İstanbul Under the Light of 60 Original Documents**, Kiptaş, İstanbul.

Alpkaya, Faruk (1988), **Cumhuriyet Rejiminin Bir Islah Çalışması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi Anabilim Dalı.

Avar, Sıdika (1986), **Dağ Çiçeklerim**, Öğretmen Yayınları, Ankara.

Aydın, Suavi, Kudret Emiroğlu, Ergi D. Özsoy, Ömer Türkoğlu (2005), **Ankara: Küçük Asya'nın Bin Yüzü**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

Berktaş, Fatmagül (1998), "Cumhuriyet'in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak," **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Ayşe Berktaş Hacimirzaoğlu (ed.), Tarih Vakfı, İstanbul.

Byrde, Penelope (1992), **A Visual History of Costume: The Twentieth Century**, Drama Book Publishers, New York.

Chakrabarty, Dipesh (1997), "The Difference –Deferral of Colonial Modernity," **Tensions of Empire: Colonial Cultures in a Bourgeois World**, by Frederick Cooper (Editor), Ann Laura Stoler, University of California Pres, Berkeley.

Chatterjee, Partha (1993), **Nationalist Thought and the Colonial World: A Derived Discourse**, University of Minnesota Press, Minneapolis.

Devellioğlu, Ferit (1986), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi, Ankara.

- Döndüren, Hamdi (2003), **Delilleriyle İslam İlmihali**, Erkam Yayınları, İstanbul.
- Halide Edip (1926), **Memoirs of Halide Edip**, The Century Co., New York, London.
- Ergin, Osman Nuri (1941), Türkiye Maarif Tarihi, Osmanbey Matbaası, İstanbul.
- (1995), **Mecelle-i Umur-i Belediye**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul.
- İçsel, Pakize-Nazım (1945-46), **Aile Bilgisi: Ev İdaresi**, Hilmi Kitabevi, İstanbul.
- İnönü, İsmet (1998), **Cumhuriyet'in İlk Yılları I (1923-1938)**, Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (1934), **Ankara**, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara.
- Kazıcı, Ziya (1983), **Osmanlılarda İhtisab Müessesesi**, Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul.
- Lewis, Reina (1996), **Gendering Orientalism: Race, Femininity and Representation**, Routledge, London, New York.
- Midhat Paşa (1997), **Hayatım İbret Olsun**, (hazırlayan Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul.
- Mustafa Kemal (1925), İnebolu konuşması, <http://www.ataturk.net/cumhuriyet/?sayfa=sykiyafet>.
174
- Nazım Paşa (1992), **Nazım Paşa'nın Anıları**, Arba Yayınları, İstanbul.
- Navaro-Yaşin, Yael (2002), "'Evde Taylorizm': Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Yıllarında Evişinin Rasyonelleşmesi (1928-1940)," **Toplum ve Bilim**, 84, Bahar.
- Şenol Cantek, Funda (2003), **Yabanlar ve Yerliler: Başkent Olma Sürecinde Ankara**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Quataert, Donald (1997), "Clothing Laws, State and Society in the Ottoman Empire," **International Journal of Middle Eastern Studies**, 29.
- Ribeiro, Aileen (1993), "Utopian Dress," **Chic Thrills: A Fashion Reader**, Juliet Ash ve Elizabeth Wilson (ed.), University of California Press, Berkeley, Los Angeles.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1969), **Beş Şehir**, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- Taylor, Lou (1993), "Paris Couture, 1940-1944," **Chic Thrills: A Fashion Reader**, Juliet Ash ve Elizabeth Wilson (ed.), University of California Press, Berkeley, Los Angeles.
- Temuçin, Aliye, Leman Baykal (1938), "Ayşe Kadınla Fadime Kadın Arasında," **1937-8 Enstitü Dergisi**, Cumhuriyet Kız Enstitüsü, İzmir.
- Umar, Bilge (1993), **Türkiye'de Tarihi Yerler**, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Urgan, Mina (1998), **Bir Dinazorun Anıları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Uyar, Turgut (1994), "Terziler Geldiler," **Tütünler Islak**, Can Yayınları, İstanbul
(<http://epigraf.fisek.com.tr/index.php?num=97>, 10.4.2006).
- Virilio, Paul (1986), **Speed and Politics: An Essay on Dromology**, Mark Polizzotti (çev.), Semiotext(e), Foreign Agent Series.

Vural, Hasan Saim (2003), "Ahmet Kabaklı," **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, Cilt 5: Muhafazakarlık**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yaşar Nabi (1938), "Ankara’nın Köylü-İşçileri", **Ulus**, 8 Ekim.

Yeşil, Sevim (2003), **The Elazığ Girls’ Institute**, Yıldız Ecevit ve Mesut Yeğen’le ODTÜ Kadın Çalışmaları’na yazılmış yüksek lisans tezi.

Arşiv

BOA, HAT, 195 9735, 1204.

1935 Enstitü Yıllığı, Cumhuriyet Kız Enstitüsü, İzmir.

1937-8 Enstitü Dergisi, Cumhuriyet Kız Enstitüsü, İzmir, 1938.

Kılık Kıyafet Kanunu Kanun No: 2596. 3.12.1934 tarih ve 2596 sayılı "Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun"dur (RG.: 13.12.1934/2879). (<http://www.ataturkiye.com/devrimleri/kilikkiyafetkanunu.html>)

Görüşmeler

E. Hanım (Feride) ile görüşme, 15 Temmuz 2004, Ankara.

N. Hanım ile görüşme. Sevim Yeşil ile beraber. 14 Temmuz 2003 Menemen, İzmir.